

ŞİİRLERLE SÖZCÜK OYUNLARI VE DİL BİLİNCİ: YARAMAZ SÖZCÜKLER

Nurullah Aykaç

■ Fazıl Hüsnu Dağlarca, Türk şiirinin önemli bir ismi olmasının yanı sıra, özellikle çocuk edebiyatı alanına katkıları ayrıca kıymetlidir. Çocuklara yönelik yaklaşık 24 kitabı ile çocuk dünyasına hitap eden, onların hayal dünyasını eserlerine yansıtan aynı zamanda hayal dünyalarını geliştiren özgün katkılar sunmuştur. Bütün eserlerinde Türkçenin ne kadar zengin ve güçlü bir dil olduğuna ilişkin farkındalığı sağlamaya çalışmıştır.

Türkçeye karşı oluşturmaya çalıştığı bu farkındalığı, kendisi için bir vazife ve ihtiyaç olarak kabul etmiştir. Böylece içindekileri, biriktirdiklerini yüksek bir coşku ile ömrünün sonuna kadar şiirlerine yansıtmıştır. Amacı ortaya koyduğu eserlerinin sayısının çoğalması değil, uğruna çabaladığı ulvi vazifesini hakkıyla tamamlamaktır. Nitekim kendisi de “*Çoğalsınlar diye yazmıyorum inanınız azalsınlar diye yazıyorum. Asıl yazılarım yazılmayanlardır.*” diyerek hem bu durumu ortaya koymuş hem de daha çok yazması gerektiğini vurgulamıştır (Şirin, 2015: 501).

Türkçe konusundaki hassasiyeti, onda Türkçeyi her daim özenle kullanmanın bir zorunluluk olduğu algısını oluşturur. “*Benim şiirimde bir başarı varsa, Türkçemize duyduğum saygının ürünüdür.*” ifadesi ile bu hassasiyetin sebebini ortaya koyar (Kuzu, Tarihsiz: 6).

Dağlarca, dilin insanlar arasında anlaşmayı sağlamanın ötesinde, aynı zamanda düşüncenin, duyuş ve sezîşlerin kendisi olduğunu belirtir. Dolayısıyla şairliğinin yanı sıra, Türkçe üzerine düşünen ve Türkçenin ifade imkânlarından en yüksek derecede yararlanmaya çalışan bir dil işçisidir (Şimşek, 2025: 36-37).

Dil bilinci ve dil zevki oluşturma çabası sürecinde, Türkçeyi büyük bir özenle ve etkili bir şekilde kullanarak çocukların dünyalarına hitap etmiştir. Kendisine has şiir anlayışı ile yazdığı şiirler ve üret-

kenliğindeki zenginlik, aslında Türkçenin sınırlarının olmadığını da göstergesidir (Uluçay, 2014: 1025). Nitekim sözcüklerin yerini değiştirerek veya çeşitli şekillerde sözcüklerle oynayarak bunu sık bir şekilde dikkate sunar (Barak, 2009: 55). Dağlarca, bu yönleriyle kelimelerin millî hafızadaki anlamsal karşılıklarını, kendi hayal dünyasıyla harmanlayan ve bu şekilde yaparak kelimelere yeni ve farklı anlamsal katmanlar kazandıran bir sözcük sever (Aydın Özer, 2015: 432) kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fazıl Hüsnü Dağlarca, ortaya koyduğu 24 çocuk kitabı ve toplamdaki 109 eserini kendisinden bilmeyecek kadar mütevazıdır ayrıca. Kendisini ve şiirlerini yüceltenlere, öncelikle Türk şiirinin kaynaklarını öğrenmeleri ve hazmetmeleri tavsiyesinde bulunur (Sucu Polat, 2002: XX). Böylece kendi şiirlerinin de Türkçenin zenginliğinin ve enginliğinin ürünü olduğuna işaret eder.

Dağlarca, yazdığı çocuk şiirlerini kendi şiir poetikası paralelinde oluşturmuştur. Kendisi çocuklaşmadan yazar ama şiirlerine, çocukları da dâhil ederek kendilerini eserde bulmalarını sağlar. Şiirlerinde, çocukları eğitmek ve terbiye etmek gibi bir amaç gütmeyiz. Belki de en büyük motivasyonu, kendisini hâlâ bir çocuk olarak görmesidir yani içindeki çocuğu hep diri tutmasıdır. Benimsemişi şiir dilinden ödün vermeyen Dağlarca, çocukların kendilerini tanıma serüveninde onların iç dünyalarına hitap eder (Sucu Polat, 2002: XXVIII; Şimşek, 2013: 2557; Şirin, 2015: 523). Bu yönlerle Dağlarca, şiirler aracılığı ile çocukları, çocukluğu ve çocuk duyarlılığını edebî eserlere en iyi yansıtan şairlerimizdendir. Şiirlerini her ne kadar çocuklar için yazsa da çocuk şiirinden ziyade şiirin içindeki çocuğu, anlatım derinliği içerisinde, ön plana çıkarmıştır. Her bir çocuk şiirinde de ayrı bir anlatım derinliği, ayrı bir boyut görmek mümkündür. Alışıl gelmiş çocuk şiirlerinden farklı olarak çocuk şiirleri, zengin imgelerle ve masalsı dolayısıyla çocuksu bir dünya sunmaktadır (Tokcan, 2017: 56).

Çocukluk günlerini, hislerden yapılmış bir şehre benzeten aynı zamanda çocukluğun Allah'a en yakın dönem olduğunu ifade eden Dağlarca, bu günlerin gelip geçmesinden büyük üzüntü duyar. Hatta İstek şiirinde çocukluk günlerine bir daha dönemediği için oturup ağlamak istediğini ifade eder (Dağlarca, 1999: 54-29). Dağlarca'nın bu düşünceleri, onun çocuğu ve çocukluğu biyolojik bir gelişim döneminden ziyade ayrıcalıklı bir dönem olarak gördüğü fikrini uyandırıyor. Aynı şekilde çocukluğa duyduğu özlem de insanın yitirdiği saflığa ve masumiyete yönelik bir arayış şeklinde anlaşılabilir.

Onun şiirlerindeki çocuk, dili eğip bükmeden dolayısıyla dilin en doğal hâlini kullanan kişidir. Dolayısıyla çocuk ve çocukluk, dilin var olan zenginliğinin göstergesidir. Çünkü çocuk, dili kullanırken oyun duygusu ve sözcüklerle kurulan özgür ilişki sayesinde daha yaratıcıdır. İşte kendisi de bu doğrultuda bir çocuk gibi sözcükleri serbest bırakır, onlarla oyunlar oynar veya onları bir oyuncak gibi oynatır. Dağlarca, şiirin etkileyici dünyasını çeşitli dil oyunları ve ustalıklarla çocuklara sunarken şiirleriyle büyümlü bir dünya oluşturur. Şairin, Türkçenin imkânlarını çocuklara eğlenceli bir şekilde sunduğu önemli kitaplarından biri de *Yaramaz Sözcükler* şiir kitabıdır.

Yaramaz Sözcükler

Yaramaz Sözcükler, sözcüklerin sürekli yer değiştirerek farklı anlamlar oluşturduğu yani aynı kelimelerin farklı dizilişlerle yeni anlamlar kurduğu şiir kitabıdır. Dağlarca'nın üzerinde özellikle çalıştığı bu kitap, özenle seçilmiş olan kelimelerin duyguyu derinleştirerek okuyan ve dinleyen kişide zevk uyandıran şiirin (Pilav, 2008: 679), anlamın yanı sıra bir çeşit oyun olduğunu göstermektedir. Kendilerini sözcüklerle oynanan bir oyunun içinde bulan çocuklar, sınırlı sayıdaki sözcüklerle farklı şiirler yazılabileceğini dolayısıyla Türkçenin zenginliğini ve üretkenliğini görmüş olurlar. Söz konusu şiirler ile Türkçe sözcüklerin çok anlamlılığı, çağrışım kurma özellikleri, sözcüklerin birbiriyle ilişkisi ve şiir dilinin çeşitli özellikleri somutlaştırılmaktadır. Dil ve söz varlığı açısından önemli görülen bu özelliklerin edebî değerinin yanı sıra dil eğitimi bakımından da önemli olduğu söylenebilir.

Yaramaz Sözcükler şiir kitabının ismindeki “Yaramaz” ifadesi, çocuklar için önemli bir yakınlık sebebi olabilir. Çünkü çocuklar için sözcüklerin yaramazlık yapması oyun duygusuyla örtüşen ve çocukları heyecanlandıran bir ipucudur. Özellikle eğitmekten ve nasihat vermekten ziyade, çocukların keşfetmelerine imkân veren bu serüven, onların şiirin içine girmelerine hatta bazen şiiri tamamlayan bir şair olmalarına olanak tanır. Böylece yaratıcılıkları, yorum yapma becerileri ve dile yönelik sezgileri desteklenmiş olur.

Yaramaz Sözcükler'de emekli bir öğretmen, yazdığı şiirlerin içerisindeki sözcüklerin zaman zaman yer değiştirdiğini yani yaramazlık peşinde olduklarını görür. Kurguya göre öğretmen başta bu durumu kabullenmese de sonrasında onun da hoşuna gider ve bunu takdir eder. Dolayısıyla şiir dilinin gücünü ve zenginliğini, çocukların ilgisini çeken bir kurgu ile birleştirmiş olması eseri ayrıca önemli ve güçlü kılar. Bu kurguda sözcükler, kişileştirilerek çocuklar gibi yaramazlık peşindedirler. Bu yaramazlık, çocuklar için ihtiyaç olan ve onların gelişimlerini destekleyen bir oyun edasıyla kendini gösterir. Yaramazlık yapan sözcükler, çocukların dilin; üretkenlik, esneklik, zenginlik gibi özelliklerini keşfetmelerini sağlar. Böylece onlar da kelimelerin yerini değiştirerek, birleştirerek veya kelimeleri ayırarak söz varlıklarını genişletme imkânı bulurlar.

Doğa sevgisi, hayal dünyası, oyun, insan sevgisi, barış gibi temaların işlendiği kitapta, çocuk dünyasına ve çocuğun hayata bakışına saygı duyularak onların kişisel gelişimleri desteklenmeye çalışılır. Ayrıca kitapta kullanılan dil çocukların anlayabileceği bir özellikte ama estetik bir titizlikle sunulmuştur. Aşağıda kitabın içinden seçilmiş bazı şiirler, ifade edilenler doğrultusunda ele alınmıştır. Kitaptaki tüm şiirleri incelemek kapsamlı bir çalışma gerektirdiğinden bu çalışmada, söz konusu kitapta yer alan belli başlı şiirlerde, öne çıkan özellikler vurgulanmıştır.

*Papağan sarmaşığa der ki
Sevmek mi evet
Sevmemek mi hayır
Karabaş katılır bu sevince
Hav hav hav*

*Sarmaşık papağana der ki
Sevmemek mi hayır
Sevmek mi evet
Karabaş katılır bu sevince
Hav hav hav*

Yukarıda verilen “Sevinç” şiirinde sözcüklerin tekrar edilmesi ve yer değiştirilmesi ile zıtlığa dayalı bir oyun kurgusu görülmektedir (Dağlarca, 2018: 12). Kelimelerin yerleri ve sıraları değiştirilerek bir nevi çocukların konuşurken veya kendi aralarında oynarken yaptıkları gibi eğlenceli tekrarlar yapılmıştır.

Türkçede, kelimelerin anlamının sadece sözcükte değil aynı zamanda sözcüklerin birbirleriyle kurduğu ilişkiler ile belirginleştiğini gösteren çarpıcı bir örnek de “Leylekli Gezi” şiiridir (Dağlarca, 2018: 15-19). Böylece aynı sözcüklerin farklı dizilmesi ile farklı anlamlar oluşturulur ve dilin üretici gücü somutlaştırılmış olur. Şiirin ilk bölümünde, anlamlı ve kurallı bir sıralama yapılmış sonraki bölümde ise aynı kelimeler yer değiştirilerek verilmiştir.

*1 Mayıs'tı
çıkımtık bütün okul
kır gezisine
öğretmeniydim ben
5 A'nın
giderken de gelirken de
üstümüzdeydi bizim
peki neden üstümüzdeydi bizim
kanadı benekli koca leylek
....*

*bizim peki bütün kır bizim
neden koca kanadı 1 Mayıs'tı
5/A'nın
gelirken de üstümüzdeydi leylek okul
giderken de üstümüzdeydi
ben benekli öğretmeniyydim*

Şiirin ilk bölümündeki “*kır gezisi*” ifadesi sonraki bölümde “*bizim peki bütün kır bizim*” şeklinde kullanılmıştır. Böylece tamlamayı oluşturan kelimeler, birbirinden ayrılıp farklı şekilde kullanılmıştır. Benzer şekilde “*leylek*” ve okul kelimeleri de “*leylek okul*”a dönüşmüştür.

Kitaptaki başka bir şiir olan “Düş” şiirinde de hayvanlar için kullanılan kırmızı, mor ve sarı sıfatları sonrasında ağaçlar için kullanılmıştır (Dağlarca, 2018: 21-23). Ayrıca bu hayvanlar “ağaç sanki” ifadesiyle ağaca benzetilmiştir. Şiirdeki bazı kelimelerin bu şekilde çaprazlama yer değiştirmesi bir dil oyununun yanı sıra hayal dünyasının esnekliğini de ortaya koymaktadır. Bu şekilde yaramazlık yapan kelimeler bir yerde hayvanları nitelerken sonrasında yer değiştirerek ağaçları nitelemişlerdir ve aynı sözcüklerle ikinci bir şiir yazılmıştır. Gerçekte kırmızı olmayan kaplan, mor olmayan timsah ve sarı olmayan fil, çocuğun hayal dünyasında bu şekilde olabilir. Hayal gücünü harekete geçiren bu ifadeler ile hayvanların rengini sorgulamayı sağlayan şair, çocuğu yaratıcı düşünmeye sevk edebilmektedir.

*(1.ses)
kırmızı kaplan
ağaç sanki
mor timsah
ağaç sanki
sarı fil
ağaç sanki
dolaşıyorlardı
başka bir ormandaydım çok*

.....

*(2.ses)
bir ormandaydım
dolaşıyorlardı çok başka
kırmızı ağaç
sarı ağaç
mor ağaç
sanki kaplan
sanki timsah
sanki fil*

Yukarıdaki özelliğe benzer bir durum aşağıda verilen “Sevmek” şiirinde de görülmektedir (Dağlarca, 2018: 24-25). İlk bölümde balığın sessiz olduğu ifade edilmiştir. Sonrasında kelimeler yer değiştiriyor ve bu sefer gölün sessiz olduğu söyleniyor. Aynı şekilde ilk şiirde, yeşil olan balıkken sonrakinde kuş, balığı yeşil diye seviyor. Burada özne, nesne ve tümleç görevindeki kelimeler yer değiştiriyor ve aynı kelimelerle farklı anlam ifade eden bir şiir ortaya çıkıyor. Sözcük oyunlarının yanı sıra bir kuşun, balığı sevmesi çocuğun dünyasında olası bir durumdur ve çocuk mantığı ile örtüşmektedir.

(1.ses)

getirirken
gölde tuttuğum
yeşil balığı

sevmişti
sessiz diye
ormandaki kuş

...

(2.ses)

ormandaki sessiz gölde
tuttuğum kuş

sevmişti getirirken
yeşil diye balığı

Fazıl Hüsni Dağlarca, “Şimdi/Birer çocuktu/Sözcükler/Oynuyorlardı birbirinden yaramaz” (Dağlarca, 2018: 16) dizesinde sözcükler ve çocuklar arasında bir ilgi kurarak sistemli bir sözcük oyununu başlatmıştır. Böylece şiirdeki her bir sözcük, şiirde yer alan bir dil malzemesinin yanı sıra şiirin kahramanı olmuştur. Çocuklar böylece, öğretici bir üsluptan uzak ama eğlenceli olan bir öyküyü şiir diliyle okumuş oluyorlar. Kitabın sonlarına doğru da sözcüklerin bu yaramazlıklarının sebebini şöyle ifade ediyor (Dağlarca, 2018: 56):

Bir bildiği var sözcüklerin
Daha doğru
Daha güzel
Daha aydınlık
Yazmam gerekli benim
Yerlerine
Daha yürekten
Koymam gerekti hepsini
Hayır
Bir bildiği var sözcüklerin

Dağlarca, böylece dilin sabit kurallardan ve katı bir yapıdan oluşmadığını aksine her bir sözcüğün yaşayan, hareket eden ve hareket ettikçe farklı anlamlar ifade eden varlıklar olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla sözcüklerin yaramazlıklarının sebebini, yeni anlamlar oluşturma, dilin üretkenliğini gösterme, dil bilinci oluşturma olarak ifade ediyor.

Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın eserlerinin, söz varlığı bakımından oldukça zengin olduğu ve Dağlarca'nın Türkçenin zenginliğini olabildiğince eserlerine yansıttığı bilinmektedir (Turhan Ağrelim ve Çer, 2017: 361). *Yaramaz Sözcükler* şiir kitabı da benzer bir şekilde söz varlığı, söz sanatları ve imgeler bakımından oldukça zengin bir içerik sunmaktadır. Bu ve benzeri özellikler göz önünde bulundurulduğunda söz konusu kitaptaki şiirlerin Türkçe derslerinde öğrencilerin istifadesine sunulmasının uygun olduğu düşünülmektedir (Erkoç, 2022: 111). Nitekim söz konusu özellikler, öğrencilere uygulanacak yaratıcı yazma çalışmaları, şiir, söz varlığı ve çağrışım kurma etkinliklerinde ilgili eserin alternatif bir materyal olarak kullanılabilceğini göstermektedir.

Şiirlerde bulunan yinelemeler ve sözcük oyunları ile şair, şiirinde istediği düzeni oluşturur ve aynı zamanda şiire estetik bir güzellik katmış olur. Bunun yanı sıra yineleme ve sözcük oyunları; çağrışımlar oluşturmak, anlamları ve kavramları pekiştirmek gibi bir işlevde de kullanılmaktadır. Böylece, bir taraftan ses uyumunun sağlanması ve ritmin kuvvetlendirilmesi bir taraftan da temel anlamsal vurguyu pekiştirmek için önemli bir işlev görür. Bu özellik sözcük, sözcük öbekleri veya düzenin bütün olarak yinelenmesi şeklinde olduğu gibi bunun yanı sıra sözcüklerin yer değiştirmesi ile bir ahenk oluşturulur. Bu ahenk, şiirde ritim ve akıcılığı belirginleştirmektedir (Kirkiz, 2013: 202). Bu durumda *Yaramaz Sözcükler*'in çocuk edebiyatı alanında, dilin üretkenliğini göstermesi bakımından önemli bir örnek olduğu söylenebilir. Çocukların hayal dünyalarını genişletmenin yanı sıra dil gelişimi, dil duyarlılığı bilinci için de önemli bir yere sahiptir. Eser, çocuklara dilin sadece iletişim aracı olmadığını aynı zamanda dinleme, konuşma, okuma ve yazma alanlarında sınırsız bir üretim imkânı sunduğunu göstermektedir.

Kaynaklar

- Barak, Metin, “Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın Çocuk Şiirlerinin, Çocuk Kitaplarının Çocuğun Gelişim Alanlarına Olan Etkileri Açısından İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak 2009.
- Dağlarca, Fazıl Hüsnü, *Yaramaz Sözcükler*, 11. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018.
- Dağlarca, Fazıl Hüsnü, *Havaya Çizilen Dünya*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999.
- Erkoç, Sıdika, “Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın Çocuk Kitaplarının Türkçe Öğretiminde Kullanılması”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun 2022.
- Kirkiz, Saniye, “Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın Şiirinde Yinelemeler”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya 2013.
- Kuzu, Sevil, https://www.academia.edu/42056199/Kendini_Okuyan (e.t. 17.06.2026)
- Aydın Özer, Emel, “Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın Şiirinde Sayıların Dili”, *Türk Dili*, S 109, Ankara 2015, s. 432-440.
- Pilav, Salim, “Şiir Üzerine”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, S 16, Kastamonu 2008, s. 675-680.
- Sucu Polat, Müge, *Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın Şiirlerinde Çocuk Teması*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- Şimşek, Tacettin, “Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın Türkçesi”, *Türk Dili*, S 73, Ankara 2025, s. 36-51.
- Şimşek, Yaşar, “Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın ‘Kızılırmak Kıyıları’ Şiirini Sosyolojik Okuma Denemesi”, *Turkish Studies*, S 8, Ankara 2013, s. 2547-2562.
- Şirin, Mustafa Ruhi, “Dağlarca Şiirinde İki Çocuk Gövdesi”, *Türk Dili Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı*, S 756, Ankara 2014, s. 515-524.
- Tokcan, Fatih, “Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın Çocuk Şiirlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya 2017.
- Turhan Ağrelim, Hatice ve Çer, Erkan, “Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın ‘Balina ve Mandalina’ Başlıklı Yapıtının Sözcük Varlığı ve Sıklık Dağılımı Açısından İncelenmesi”, *International Journal of Languages' Education and Teaching*, S 5, Samsun 2017, s. 352-362.
- Uluçay, Melike, “Destan Şairi Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın Söz Varlığı”, *Turkish Studies*, S 9, Ankara 2014, s. 1023-1034.